

Teksti Mika Saranpää

“JOS NE EI OLISI OPETTAMISEN OBJEKTEJA, SITTEN EI OLISI KOKO KOULUA...”?

Järjestin Seinäjoella kurssin Filosofian opettamisen filosofiaa. Mukana oli joukko filosofian opettamisesta kiinnostuneita opettajia ja muita filosofioidia. Heistä osa oli opiskellut filosofiaa enemmän, osa vähemmän, osa oli pitänyt filosofian kursseja, osa vasta suunnittele asiaa.

Tentin osana oli keskustelu, jossa hahmoteltiin filosofista lähestymistapaa filosofian opettamiseen. Otin muutamia aivan yksinkertaisia kysymyksiä, joista lähdimme liikkeelle, keskustelun kuljettaessa milloin mihinkin. Tähän on nauhalta purettu keskustelusta referaatti, jossa tulee ilmi filosofian opettamisen kannalta keskeisiä ongelma-alueita. Allekirjoittaneen puheenvuorot ja kysymykset on merkitty K:lla, V:llä kaikki muu, mikä on filosofian opettamisen filosofiaa opiskelleiden tuottamaa.

Keskusteluun osallistuivat Vesa Härmä, Maija-Liisa Ijäs, Vesa Knuutila, Ilkka Koivusalo, Sirkka Kumpula, Erkki Minkkinen, Juha-Pekka Rauhalta, Sinikka Seppänen ja Raimo Tyni. Näitä ihmisiä seuraavasta tekstistä voi kiittää, mutta vain allekirjoittanutta syyttää!

Tenttivää puhetta

K: Mitä teille tulee mieleen sanasta filosofia?
V: Törmäilyjä. Elämässä kohtaa rajan, jolla herää kysymyksiä. Uuden alun etsimistä itselle. Suuri kysymysmerkki, joskin mielenkiintoinen. Elämänfilosofisten lauseiden lisäksi filosofia liittyy luontevasti historiaan. Sen tehtävä on elämän tuominen kipsipäihin, niin matematiikan kuin historiinkin, biologian kuin laulunkin. Originellien ihmisten historiana filosofian historia tulee kasvatavaksi, ihailtavaksi.

— Filosofialla onkin aika pitkälle terapeutin merkitys. Se luo järjestystä, formaaleja malleja, joita voi soveltaa tilanteessa kuin tilanteessa. Toisaalta se tuo kaaoksen elämään.

— Ehkä näinkin, mutta minä olen sitä ikäluokkaa, joka on lukenut filosofiansa Urpo Harvan Suurista ajattelijoista. Jos siihen liitetään tuntemukset, filosofia on kai kaoottinen, kokemuksellista, mutta onko sillä sitten kovin paljon merkitystä, jos filosofia ajatellaan aatehistoriana?

— Filosofia legitimoii omaa ajattelua: jos työyhteisö ei tue minun ihmiskuvaani, ehkä filosofit tukevat. Joku muukin on ajatellut siten kuin minä. Erityisesti kouluissa tällainen

tuki on välttämätöntä. Vallitseva näkemys ihmisestä on siten kaksinainen, että tehdään kuin ei tehtäisikään. Ollaan paljastamatta todellisia tarkoituksiperiä. Koulussa mekanistisesti: käsitellään ihmistä tietyllä lailla ja toivotaan sen käyttäytyvän sen mukaisesti.

Oppilas. Filosofian opettajan ongelma?

K: Ihmiskäsitys näyttäisi siis olevan koulujen filosofiassa keskeistä ainesta? Mutta miten opettajat sitten kokevat filosofian opettamisen?

V: Keskeiseksi ongelmaksi kohoaa se, miten herätellä kysymyksiä niin, ettei niihin itse vastaa jo ennalta. Ja että oppilaat myös itse kysyvät, mitä he eivät kovin helpolla tee.

— Tämän päivän lukiossa on paljon oppilaita, jotka pelkäävät laulun, leikin ja näyttelemissen taktiikkaa. Eivät he ole täällä laulamassa ja leikkimässä, vaan oppimassa. Ryhmätöitä oppilaat inhoavat kaikkein eniten, sillä he pelkäävät, etteivät opi niistä mitään — ja se taas on ajan haaskausta. He ovat täysin kasvaneita tällaiseen ajattelu- ja toimintamalliin, tiedä sitten missä?

— Aina on opetettu, että asiat ovat tietyllä tavalla, totuus on kirjoissa saatavilla, tai totuus on opettajalla, jonka tehtävä on jakaa sitä oppilaille. Onko filosofisella tiedon käsitelyllä tässä mitään jakoa? Parhaat oppilaat odottavat siistejä, selkeitä paketteja ja niitä he myös saavat. Filosofia taas näyttäisi olevan aine “positiivisille höpöttäjille”, niille joilla on aikaa jatko-opintokelpoisuuden hankinnan lomassa tehdä myös toisin.

— Olen huomannut ainakin omasta aineestani, historiasta, että kun harjoitellaan aika paljon dokumenttien pohjalta, niistä tehdään kokeita ja niin edelleen, eli ei voi oikein vain opetella ulkoa, vaan pitää päätellä — kiltit ja tunnolliset kokevat tämän ahdistavaksi. On ollut paljon helpompaa opetella se muualta muulla tavalla. Positiiviset höpöttäjät taas saavat yllättävän helposti juonesta kiinni, niin etteivät itsekään aina huomaa, aivan kuin vahingossa.

Venttiilin filosofia?

K: Toisaalta opettajilla onkin enemmän aikaa lepsuilla filosofiantunneilla kuin oppilailla, joilla ei maailmamme mittareilla mitattuna ole vielä mitään: ei työtä, ei oikeaa koulutusta,

ei toimeentuloa? Ja itseään paahattamallaan niitä saa? Jos saa...

V: Olisiko filosofian tunteen tarkoitus siis pysähdyttää? Hypätä pois kiireestä? Tällöinhän se olisi muun koulutuksen ”ulkopuolella”. Toisaalta miten tällainen on mahdollista pakollisella filosofian kurssilla, jossa osallistujia on kolmekymmentä ja ylikin ja oikeasti kiinnostuneita viisi tai vähemmän?

— Eivät kaikki oppilaat ihan niin tyhmiä ole, etteivät kysyisi. Tyypillisiä vapaaehtoisen filosofian kurssin opiskelijan kysymyksiä ovat olleet ”mä haluaisin tietää Nietzschestä” tai ”mä haluan tietää Sartresta”. Näiden kysyjien mukaan toteutettu pakollisen kurssin opetus saattaa kuitenkin muiden kannalta mennä täysin metsään.

— Ei kai filosofiastakaan saa tulla mikään paineventtiili? Muilla tunneilla painetaan täysillä ja tehdään vakavaa työtä, mutta filosofiassa otetaan rennommin. Tämähän olisi karhunpalvelus koko asialle: kuka oppilaista ottaisi millään tasolla filosofiaa vakavasti, jos se olisi pelkkää lepsuulua? Sen kasvattavakin vaikutus todennäköisesti katoaisi.

— Filosofian kriittinen suhde tietoon olisi ainakin otettava vakavasti. Tällöin filosofian tunneilla olisi aina kysyttävä sitä, mitä opetetaan. Taitoja vai tietoja? Jos tietoja, mitä ne ovat ja miksi? Jos taitoja, miten ne ovat ja mitä varten? Jos tiedon kritiikki tehdään lepusi, aina pois päin omasta itsestä — filosofia kritisoi vain muita aineita, eikä selkeästi myös itseään — ei siitä ole mitään iloa. Jos filosofialla jokin tehtävä olisi pakollisena koulussa, olisi se ilman muuta tietokäsitysten paljastaminen. Siis näyttää mihin eri aineet perustavat olemassaolonsa.

K: Eikö tähän sisälly koulun kannalta tietty vaaran momentti? Jos asetetaan aineiden oleminen kyseenlaiseksi tai kyseenalaistetaan opettajan tiedonvälittäjän asema?

V: Ei filosofia varmastikaan vaarallinen ole. Se on vain tuntematonta ja aiheuttaa siksi varauksia, niin kuin mikä tahansa outo. Enemmänkin kuvittelen sen pysyvän laajassa mitassa koulutyöyhteisössä viitsinä, opettajanhuoneessa sitä pidetään leikkiniä, jota ei haluta oikeasti ymmärtää. Mutta ehkäpä tähän sisältyykin jonkinlainen oletus vaarallisuudesta?

— Oppilaiden kannalta vaarallista voisi olla se, että peukaloidaan niiden omaa kulttuuria, ”nuorisokulttuuria”, jos tällaiset vanhat sedät ja tädit siitä nyt enää mitään ymmärtävät. Olla toista kuin aikuisten kulttuuri...

K: Eikö filosofiakin ole ”vähän toista kuin...”?

V: Filosofia tuntuu kyllä olevan toista kuin koulun realiteetit. Joka tapauksessa filosofiankin opettamisen kannalta olennaista on se, ettei mene moraaliguruna opettamaan nuorille, mitä heidän kulttuurinsa on ja mitä sen pitäisi olla. Siitä jää heti kiinni ja koko kurssi on pilalla. Ei nuoriso halua olla samanlainen joukko kuin aikuiset ja se pitäisi heille jossain määrin suodakin. Missä määrin, siinä sitä ongelmaa riittää.

— Pitäisikö filosofian tunnille sitten mennä nöyränä, esittäen ettei tiedä mitään tai ettei tiedä miten pitäisi opettaa filosofiaa ja mitä pitäisi opettaa? Tällainenkin vain äkkiä väännyt mielitelystä. Totuuden tietämättömyydestä tulee nopeasti huijaamisen väline.

Mitä opetat, kun opetat?

K: Mikä siis olisi filosofian opettamisen sisältö?

V: Liikkeelle pitäisi lähteä arkielämän kysymyksistä. Metafyysikat, epistemologiat ja muut arjesta erotetut käsitteelliset vempulat pitäisi jättää myöhempään. Sisältö olisi tällöin painottuneesti ihmisessä, moraalissa ja etiikassa. Tämä voisi olla yksi mahdollinen punainen lanka?

— Mitä moraalifilosofia sitten olisi? Olisiko se elämäntutkimustiedon tapaisesti arkisten ongelmien pohdiskelua, tavasta välittämättä? Vai olisiko se käsitteiden selvennystä? Vai näiden sekoitusta: nähdään millaisilla välineillä asioita kuvataan, mitä käsitteet tarkoittavat ja koetetaan soveltaa niitä? Tietojen ja taitojen yhteyden jatkuva ongelma on ilmeinen.

— Oma kokemus on kuitenkin paras lähtökohta kaikessa käsitteellisessä selkiyttämisessäkin. Jos opetan ”nationalismia 1800-luvulla”, eikö silloin ole järkevää hakea yhteyksiä tämän päivän nationalistisiin ilmiöihin? Ja luoda näin perustaa ymmärtämiselle. Ei kai filosofian opettamisessa ja erityisesti filosofian vaikeilta tuntuvien käsitteiden opettamisessa ole tämän kummemmasta kysymys?

— Oppilaiden toiveet olisi myös huomioitava. Kurssin alussa saattaa tulla vastaan mitä ihmeellisimpiä asioita, joihin filosofian opettajan olisi kyettävä tarttumaan ja joista kurssia pitäisi rakentaa. Esimerkiksi eräs poika sanoi kurssille tullessaan: ”toivottavasti tää filosofia on nyt sellaista, että täällä todistetaan, että jumalaa ei ole olemassa...”. Nuorilla on hyvin monenlaisia kysymyksiä. Tämähän on aivan selvästi metafyyssinen ongelma, joka on lähtenyt liikkeelle käytännöllisestä kyllästymisestä pakolliseen uskonnon opetukseen.

— Joka tapauksessa yhteinen kokemusmaailma on paras lähtökohta. On se ja sama millaisessa järjestyksessä kurssilla edetään, kunhan asiat pysyvät ymmärrettävinä. Koko ajan tarvitaan esimerkkejä omasta ajastamme. Näillä opettaja sitten provosoi oppilaita filosofoimaan, motivoitumaan filosofiaan.

Inkvisitio?

K: Millaisen kokeen te järjestäisitte filosofian kurssin päätteeksi? Ja miten (kevään -95) yo-kirjoitusten kysymykset toimisivat kokeena?

V: Ihanteellista ehkä olisi, jos ei tarvitsisi järjestää koetta lainkaan. Jos se kuitenkin on pakko järjestää, ehkä tällöin vapaamuotoinen

tehtävä erilaisista aiheista. Kirjallisena tai suullisena tai miten kukin haluaa. Miten tämä sitten arvosteltaisiin, ehkäpä siihenkin jonkinlaiset perusteet voisi keksiä?

— Yo-kirjoitusten kysymykset pohdinta-tehtävien osalta olivat aivan mainiot. Onko niiden arvostelu sitten mainiota, sitä kai voi kysyä ja sitä ehkä tullaan kysymään niin kauan kuin filosofiaa kouluaineena on. Kysymykset Humesta ja positivismista taas saavat ”tavallisen taustan” omaavan filosofian opettajan kaunistamaan. Niihin voisi vastata kirjojen kanssa, mutta muutoin vastaaminen voisi tuottaa vaikeuksia. Tässä täytyy sitä paitsi kysyä muistiinpainamisen osuutta filosofian opiskelussa: mitä on muistettava, oppeja, metodeita, nimiä? Jotain aineista lienee pakko muistaa jopa varsin mekaanisesti, että ylipäätään olisi oppimista, mutta mitä se filosofiassa olisi? Mitä olisi filosofinen ulkoluku?

— Filosofiassa mallivastausten antaminen lienee jossain mielessä mahdotonta. Jo vaikkapa kysymys Humen syysuhteen käsittelystä nostaa esiin ongelmia giljotiinien olemassaolosta ja muusta. Oliko Humella sellaista kausaliteetin kritiikkiä kuin perinteisesti annetaan ymmärtää? Miten ”väärä vastaus” hyväksytään ”oikeaksi vastaukseksi”? Pohdintatehtävissä tämä on vieläkin ilmeisempi ongelma. Meneekö filosofian vastausten arvostelu ainekirjoituksen arvosteluksi?

— Arvostelua voisi ajatella myös filosofian perinteisen oppikirjamääritelmän valossa. Se tarkoittaisi, että arvioitaisiin sitä, miten on problematisoitu, selkiytetty ja sitten määritelty ja lopulta argumentoitu. Toimiiko filosofia näissä elementeissä ja mitä näitten elementtien toiminta on, se lienee taas yksi filosofinen ongelma lisää?

— Voiko erityisesti filosofiaa ajatella problematisoinnin kautta? Problematisoidaanhan muissakin aineissa? Erityistä muissa aineissa on se, että ne ovat tietty näkökulma todellisuuteen, kun taas filosofia koettaa hakea moniulotteisuutta. Tämä tarkoittaa esimerkiksi eettisessä pohdinnassa normatiivisuuden poispyyhkimistä. Se ei hae kaikille yhteisiä tapoja, vaan tapojen moninaisuutta. Arvostelu joutuu näin kohtaamaan suuria ongelmia siinä, millaisia tapoja arvostelija hyväksyy filosofiksi tavoiksi.

— Olennaista lienee se, että jokainen opettaja joka tapauksessa valitsee, tietoisesti tai tiedostamattaan, oman arvoasteikkonsa, jota vasten vastauksia ja ylipäänsä koko filosofiaa peilaa. Miten hyvin omaa arvoasteikkoaan sitten kykenee refleктоimaan...

K: Miten sitten filosofian opettajan arvoasteikko poikkeaa esimerkiksi uskonnon ja psykologian opettajan arvoasteikosta? Jos uskonnon totuus perustuu ilmoitukseen, psykologian tieteelliseen menetelmään ja filosofialla yhtä ja ainoaa totuutta ei olekaan — miten yksi ja sama opettaja voi luovia näin erilaisia aineita arvioiden ja arvostellen? Miten filosofian opettaja, enemmän tai vähemmän kyseenalaitaja, voi olla samalla

OPETTAMISEN FILOSOFIA

muiden aineiden opettaja?

V: Filosofian opetuksen lähtö oli hieman outo. Ensinnäkin tulee aine ja vasta sitten ryhdytään miettimään opettajia. Opettajien koulutaminen on aivan alussa. Monissa kouluissa joku määrättiin tekemään filosofian opetusta tai sitten tuntimäärän turvaamiseksi se annettiin jollekin. Tätä kai ensimmäisenä pitäisi arvostella, jos on kysymys arvostelusta filosofissa?

— Koulu-uudistuksen periaatteiltaan on rakennettu niin, että koulut profiloituvat tekemään siitä, mitä osaavat. Ja samassa uudistuksessa tuli filosofiakin. Pienillä paikkakunnilla pienillä resursseilla tämä on aika uskomatonta. Filosofiaa laitetaan opettamaan joku, joka sitä vähänkin on lukenut ja se joku yleensä lienee teologi. Toisaalta lienee se ja sama onko uskonnollisesti vai tieteellisesti fakkiutunut?

K: Eivät kaikki filosofitkaan pysty kyseenalaistamaan omaa olemistaan. Tunnustuksellinen filosofian opettaja on yhtä epäfiloso-

finen kuin mikä tahansa muukin tunnustuksellinen. Turha kai erityisesti uskonnonopettajia siitä on syyttää?

V: Tämä koskee yleisemmin opettamista. Kyse on siitä, miten pystyy menemään oman itsensä ulkopuolelle ja näkemään myös muuta.

— Ehkä se on myös jotain oman elämän miettimistä: minkälaisista lähtökohdista on halunnut tiettyjä asioita itselle, jos on mennyt naimisiin, tehnyt lapsia, eronnut ja niin edelleen. Tältä alueelta löytyy kaikkein lähimpänä se, missä voisi tehdä toisin...

— Sitäpaitsi tiettyjen ammattifilosofien huoli uskonnonopettajista on filosofian historian valossa aiheeton. Muistellaanpas vain Tuomas Akvinolaista tai Augustinusta. Hehän taisivat olla pappeja.

— Opettajan rooli näyttää filosofian opettamisessa varsin keskeiseltä. Ja kuitenkin ei saisi opettaa. Pitäisi olla vahva ja heikko yhtä aikaa. Tällaisen roolin rakentaminen lienee varsin hankalaa. Aina olisi reagoitava uuteen luokkaan ja kuka sitäkin aina jaksaa? Olla

toisenlaisessa luokassa toisenlainen?

— Ehkä oppilaille kuitenkin pitäisi sanoa aivan suoraan, jos filosofia on opettajallekin pakollinen. Joutuminen filosofian opettajan työhön ei ole aivan helppo asia. Opettajillakin on kouluissa pakollisuutta, jonka mieltä harvemmin kysytään. Ja se, ettei kysytä, joutuu varsin pitkälti väsymyksestä: välitunneilla halutaan latautua, koulun jälkeen päästä kiireesti kotiin.

— Mitä on oppiminen, jonka opettajat määrittää? Mitkä säännöt sitä määrää? Kai näitä asioita pohditaan, ainakin niitä voi pohtia, mutta miten viedä pohdintaa eteenpäin...? Kasvatus kun ei ole mitään insinööritaitoa.

— Mihin ylipäätään ollaan menossa? Ja mikä tätä miettiessä voisi olla filosofian opettamisen tavoite? Pitäisikö tavoitteet taas vain alleviivata yliopistojen opinto-oppaista?

— Sinne ne on jo vuosikymmenet alleviivattu, heh-heh-hee! Vai pitäisikö luottaa opetushallitukseen ja lukea Lukion opetussuunnitelman perusteista tavoitteet? Tiedä sitten lukion filosofoitumisesta...